

Universitatea Babeș–Bolyai
Facultatea de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării
Școala doctorală Studii de Hungarologie

REZUMATUL
TEZEI DE DOCTORAT
Transformările radioului public după 1989

Coordonator științific

Prof. dr. Cseke Péter

Student doctorand

drd. Racz Éva-Mária

Cluj-Napoca

2018

Cuvinte cheie:

istoria media, radio, radioul public, presa minorităților, media de limbă maghiară din România, Radio România, Radio Cluj – Kolozsvári Rádió, Societatea Română de Radiodifuziune (SRR).

Rezumatul tezei

Prezenta lucrare analizează transformările din radioul public prin prisma modificărilor constatate în evoluția grilei de emisiuni de limbă maghiară ale postului Radio România Cluj – Kolozsvári Rádió, în perioada 1989–2016.

Radiofonia publică clujeană actuală diferă substanțial de ceea ce a fost la începuturi, în 1954, și de ce a fost în 1989, la reluarea emisiei. Consider că motivele transformărilor derivă atât din diversificarea pieței media în perioada analizată, cât și din progresul tehnologic, respectiv din modificările consumului media în contextul schimbărilor sociale.

Analiza modificărilor radioului se poate efectua din punctul de vedere al tehnologiei, al antenelor și posibilităților de recepție. În prezenta lucrare, această abordare este prezentată doar în măsura în care afectează relația cu ascultătorii.

Dacă abordăm studiul radioului din punct de vedere al conținutului, se poate compara cuprinsul unor emisiuni sau al întregului conținut al emisiei într-o anumită perioadă mai scurtă de timp, cu alte produse media din aceeași perioadă. Totodată, cercetările longitudinale ar putea indica modificările intervenite în cadrul emisiilor sau emisiunilor. Aceste din urmă cercetări necesită însă arhive complete care să conțină toate emisiunile difuzate de-a lungul timpului. Radio Cluj nu are o asemenea arhivă referitoare la emisiunile de limbă maghiară: păstrarea acestor documente sonore depinde de redactori și de măsura în care ei au o arhivă personală completă, sistematic completată. De aceea, posibilitatea cercetărilor longitudinale este foarte limitată. Prezenta lucrare cuprinde analize de conținut referitoare la unele emisiuni, în perioade scurte de timp, acestea constituind punctul de pornire pentru eventualele analize longitudinale de viitor.

Radioul poate fi studiat și din punct de vedere istoric: putem stabili când au apărut și cât timp s-au difuzat anumite emisiuni sau rubrici, putem căuta documente doveditoare despre evenimente legate de postul radio, putem realiza sondaje sau interviuri cu angajați – rezultând și din acestea etapele de dezvoltare și schimbare ale instituției. Cercetarea poate fi completată de studiul cadrului legal sau al contextului social în care au intervenit aceste modificări.

Prezenta cercetare se aseamănă cel mai mult cu ultima variantă. Mă interesează cum s-a transformat radioul public clujean, cum s-au modificat emisiunile de limbă maghiară în contextul modificărilor legislației media și a pieței media, ce emisiuni și ce conținuturi media au apărut și dispărut pe parcursul perioadei studiate. Totodată, având în vedere situația specială a acestui post de radio, mă interesează în ce măsură este reflectat faptul că emisiunile de limbă maghiară ale acestui post de radio se adresează populației maghiare în poziție minoritară, în etnosporă (diaspora internă, o minoritate maghiară de max. 20% din totalul populației unui județ).

Perioada studiată în prezenta lucrare este cuprinsă între 22 decembrie 1989 și 1 noiembrie 2016. Momentul de început îl constituie repornirea emisiiei Radio Cluj ca urmare a revoluției din România. Momentul terminal este cel de la care emisia pentru minorități – aproape integral în limba maghiară – a fost comutată pe o frecvență separată (98,8 MHz), cu emisie de 24 de ore, marcând totodată momentul în care aria de recepție a acestei emisii s-a redus semnificativ în banda FM față de frecvența precedentă (95,6 MHz).

Cuprinsul lucrării este următorul:

- I. Introducere
 1. Motivarea alegerii temei
 2. Actualitatea temei, cercetări anterioare
 3. Punctul de pornire în cercetarea prezentă
 4. Ipoteze

- II. Metodele și limitele cercetării
 1. Analiza de conținut
 2. Interviul
 3. Chestionarul
 4. Observația și experiențele personale

- III. Tipologia radio. Cadru teoretic
 - 1. Ce este radioul
 - 2. Tipuri de radio
 - 3. Emisiuni radio
 - 4. Genuri radiofonice
 - 5. Limbajul radio
 - 5.1. Norma limbajului radio
 - 5.2. Minimul de exprimare în radio
 - 5.3. Limbajul studiourilor regionale

- IV. Conceptul serviciului public
 - 1. Conceptul teoretic. Direcții de dezvoltare ale radioului
 - 1.1. Europa
 - 1.2. America
 - 2. Critica serviciului public
 - 3. Criza serviciului public;
 - 4. Legislația media
 - 4.1. Cadrul legislativ european
 - 4.2. Cadrul legislativ național
 - 4.3. Norme interne ale Societății Române de Radiodifuziune

- V. Media de limbă maghiară din România
 - 1. Transformări în piața media Est-Europeană
 - 2. Explozia media din România
 - 2.1. presa maghiară din România în 2005
 - 2.2. Piața media ”maghiară” din România
 - 3. Minoritatea, etnospora și media
 - 3.1. Funcțiile media în etnospora maghiară din România
 - 3.2. Consum media: majoritate și minoritate
 - 3.3. Limbaj și media
 - 3.4. Etnosporă și limbaj

- VI. Societatea Română de Radiodifuziune
 - 1. Emisiuni centrale și studiouri regionale

2. Serviciul public de limbă maghiară

VII. Radio România Cluj

1. Istorie cronologică: 1954–2016
2. Etapele Radio Cluj după 1989
 - 2.1. 1989. Banda, foarfeca și adezivul
 - 2.2. 1994. Televiziunea și radioul
 - 2.3. 1998. Prelucrarea computerizată
 - 2.4. 2002. Emisia prin internet
 - 2.5. 2004. După primii 50 de ani
 - 2.6. 2012. On-air și online în ”concrență”
3. Artă și serviciu public
4. Jurnale de știri în serviciul publicului
 - 4.1. Istorie și evoluție
 - 4.2. Surse și utilizarea lor: analiza știrilor
5. Limbajul radiofonic
 - 5.1. Analiza interviurilor în direct
 - 5.2. Știri pentru minorități
6. Serviciul public și servitorii ei
7. Viitorul serviciul public de radio
8. Arhivare și cercetabilitate în era digitală

VIII. Concluziile tezei

IX. Continuarea cercetării: direcții posibile

Bibliografie

Sursele cercetării

Anexe

1. Lucrări proprii publicate despre subiectul cercetării
2. Posturi ”maghiare” de radio din România
3. Studiourile Societății Române de Radiodifuziune
4. Lucrări de licență conexe domeniului cercetat
5. Chestionarul folosit în prezenta cercetare

Despre radiourile din România, despre emisiunile de limbă maghiară se cunosc puține cercetări de limbă maghiară, există câteva teze de doctorat și lucrări de licență sau masterat, acestea neavând nicio legătură între ele. Despre emisiunile de limbă maghiară ale Radio Cluj deasemenea există foarte puține lucrări de referință. În urma cercetărilor se poate spune că nici istoria presei scrise de limbă maghiară din perioada postdecembristă nu a fost încă cercetată îndeajuns, lipsind lucrările de referință din întreg domeniul. Cu atât mai puțin putem găsi lucrări de referință despre audiovizual sau on-line.

Din motivele enumerate, sursa principală a prezentei cercetări a constituit-o sondajul efectuat în rândul redactorilor emisiunilor de limbă maghiară, împreună cu propriile observații și notițe în calitate de angajat al Radio Cluj.

Ipoteze

Serviciul public de radio înseamnă îndeplinirea concomitentă a funcțiilor de informare, de educație și de divertisment. Întrebarea de bază este: cât de mult poate îndeplini menirea de post public studioul teritorial al radioului național, respectiv, în ce măsură acesta a fost jertfit într-un concurs inadecvat pentru audiență cu radiourile comerciale

1. Presupun că în urma modificărilor legislative și sociale, s-a modificat deasemenea structura programelor Radio Cluj – emisiuni în limba maghiară.
2. Presupun că modificarea structurii programelor înseamnă (asemenea altor posturi publice) o pondere mai mare a emisiunilor de tip divertisment. Presupun că această modificare nu este majoră.
3. Presupun că procentul reprezentând funcția informativă este constantă. Presupun că emisiunile informative apelează la surse variate, sunt corecte din punct de vedere al limbajului.
4. Presupun că emisiunile de tip educativ și de „prestări servicii” au rămas în structura de programe a radioului. Presupun că ponderea acestora este mai scăzut în prezent față de începutul perioadei studiate.
5. Presupun că limbajul radioului public teritorial (emisiuni în limba maghiară) constituie punct de referință pentru maghiarii din etnospora din România.

Sinteza capitolelor

Capitolul I (Introducerea) cuprinde motivarea alegerii temei de cercetare, descrierea lucrărilor premergătoare ce pot fi asociate cercetării și ipotezele formulate.

Capitolul II cuprinde descrierea metodelor de cercetare utilizate: analiza de conținut, interviul, chestionarul, precum și rolul observației și ale experiențelor personale.

Capitolul III constituie cadrul teoretic: cuprinde descrierea tipurilor, emisiunilor și genurilor radio. Cuprinde deasemenea descrierea cerințelor minime lingvistice pentru radiofoniști așa cum sunt definite de experți în domeniu.

Capitolul IV cuprinde descrierea conceptului de post public sub două aspecte. Pe de o parte sunt prezentate diferitele direcții de evoluție a radioului (direcții majore: comercial în America, public în Marea Britanie, comunitar în Franța), cu referire la criticile aduse serviciului public și la criza acestuia de la începutul anilor 2000. Pe de altă parte, se prezintă cadrul legislativ actual din Europa – Directiva Media – și din România: Constituția României, Legea Audiovizualului, legea de organizare a radioului public și a televiziunii publice, precum și Statutul Jurnalistului de Radiodifuziune (document al SRR).

Capitolul V prezintă în subcapitolele 1-2 piața media de limbă maghiară din România. Subcapitolul 3 se referă la prezentarea presei din etnospora (diaspora internă) maghiară, cu referire la definiția conceptului de etnosporă (szórvány), la diferențele în consumul media față de teritoriile cu locuitori în majoritate de etnie maghiară, la posibilitățile editării unor publicații de limbă maghiară pentru etnospora maghiară și prezintă exemple despre imaginea etnosporii oglindită în media autohtonă de limbă maghiară. Se subliniază faptul că păstrarea identității este strâns legată de utilizarea limbii materne, iar etnospora – fără instituții de învățământ proprii, fără elita de limbă maghiară – este dependentă în existența ei de media de limbă maternă (maghiară). Se subliniază aici responsabilitatea presei în acest sens: folosirea corectă a limbii materne (maghiare) pentru a fi un exemplu de urmat pentru cei din comunitățile dispersate.

Capitolul VI prezintă pe scurt Societatea Română de Radiodifuziune (SRR), conferind un cadru general despre emisiunile centrale și cele regionale și despre studiourile care emit și în limba maghiară.

Bazându-se pe cele prezentate anterior, Capitolul VII cuprinde cercetarea detaliată. Subcapitolul 1. prezintă o cronologie în date a radioului public clujean dintre 1954 și 2016, declarând totodată că cercetarea detaliată din prezenta lucrare dorește a se referi doar la perioada dintre 1989–2016. Subcapitolul 2 prezintă etapele de transformare a Radio Cluj de după 1989, bazându-se atât pe rezultatele chestionarului cât și pe alte surse:

- În 1989 (la 22 decembrie) emisiunea a reînceput cu aceleași mijloace cum s-a întrerupt în 1985 (12 ianuarie). S-a reluat producția pe benzi magnetice, fonotecarea cu foarfecă și bandă adezivă, reutilizându-se și unele benzi de însemnătate istorică din motive de lipsă de resurse. Totodată, în 1990 a luat ființă și TVR Cluj, la sediul Radio Cluj, în cadrul aceleiași instituții.
- Prima intervenție o constituie publicarea Legii 41/1994 care adoptă cadrul de organizare a radioului și a televiziunii publice ca entități separate, de sine stătătoare; legea aduce și separarea colaboratorilor celor două instituții.
- În 1998, cu ajutorul colegilor radiofoniști din Olanda, s-a trecut la prelucrarea înregistrărilor în format digital. Benzile magnetice au fost înlocuite treptat de fișierele audio din computere.
- În 2002 s-a realizat prima pagină de internet a Radio Cluj (www.radiocluj.ro). În lipsa arhivării, această pagină (de fapt împreună cu toate cele următoare) poate fi reconstituită doar cu ajutorul unor programe de arhivare a internetului – în cazul de față: Internet Archive Wayback Machine.
- În 2004, după dezvoltarea site-ului s-a oferit posibilitatea ascultării prin internet, oriunde, în afara ariei de acoperire. În această variantă a paginii s-a realizat și alternativa de limbă maghiară cu știri și prezentări atât a emisiunilor cât și a redactorilor și colaboratorilor emisiunilor minorității maghiare.
- Din anul 2012, cu adoptarea unui nou format de site, s-a introdus posibilitatea interacționării cu ascultătorii (web 2.0).

Următoarele subcapitole (3–5) prezintă unele cercetări detaliate referitoare la componenta culturală a radioului public (teatru radiofonic), despre istoria și evoluția, respectiv sursele jurnalelor de știri, despre limbajul știrilor și limbajul folosit în cadrul interviurilor realizate în direct. Concluziile analizelor mai detaliate sunt următoarele:

- realizarea pieselor de teatru radiofonic este mult împiedicată atât de schimbările din lumea teatrului (preponderența pieselor de teatru mișcare), cât și de legislația privind drepturile de autor;
- jurnalele de știri au trecut prin mai multe modificări în decursul anilor; la finalul perioadei studiate își indeplinește cu greu menirea de a da o imagine cuprinzătoare, o sinteză despre evenimentele întregii regiuni din motive ce depind mai mult de decizii centrale sau regionale (nivel SRR sau Radio România Cluj, mai exact: lacunele rețelei de corespondenți și a reporterilor de teren) și mult mai puțin de redactorii jurnalelor (limbaj adecvat și redactare-prezentare potrivită); știrile regionale și locale sunt prezente în pondere majoritară, știrile generaliste predomină față de cele referitoare strict la minorități și problemele acestora, sursele știrilor sunt deopotrivă de limbă maghiară și română;
- limbajul emisiunilor analizate este în general unul potrivit menirii unui post public; nu se pot constata probleme majore în vorbirea crainicilor, deși s-au consemnat unele greșeli de exprimare, lungirea sau scurtarea nejustificată a consoanelor sau vocalelor, traduceri mot-a-mot – toate acestea fiind considerate cazuri singulare și nu probleme generalizate;
- limbajul interviurilor realizate în direct prezintă unele lacune (pauze inexplicabile, formulări inadecvate etc.); totuși limbajul emisiunilor studiate este superior celui folosit în media de limbă maghiară din România (în special posturile comerciale);
- având în vedere rolul de ocrotire a limbii atribuit presei în comunitățile din etnosporă, limbajul radiofonic necesită totuși unele măsuri: pregătirea permanentă a prezentatorilor din punct de vedere al tehnicii vorbirii (dicție, tempo, ritm și exprimare) pentru a putea prezenta o normă de comun acord;

Tot în capitolul VII, subcapitolul 7 prezintă unele rezultate ale chestionarului cu referire la preferințele redactorilor privind subiectele prelucrate, emisiunile prezentate până acum și dorințele pentru viitor – subliniind că respondenții susțin în continuare prelucrarea subiectelor de larg interes și doresc să colaboreze în realizarea emisiunilor specifice postului public. Subcapitolul 7 prezintă unele aspecte legate de viitorul radioului public (dar nu numai) din România: perspectiva trecerii la emisia digitală, înregistrarea domeniilor tip ”.radio”, precum și impedimentele dezvoltării din punct de vedere al emisiunilor pentru minorități ale postului public teritorial. Subcapitolul 8 cuprinde o descriere a impedimentelor de care se lovește

cercetătorul (actual și viitor) în cazul analizelor privind radiofonia publică și privată din România.

Capitolul IX cuprinde concluziile tezei, iar Capitolul X se referă la posibilitățile de continuare a cercetării legate de emisiunile de limbă maghiară ale Radio Cluj, de foste și actuale radiouri clujene cu emisiuni de limbă maghiară, de presa clujeană audiovizuală în general, de radiouri publice sau de alt tip, precum și prelucrarea unor arhive personale ale unor regretați foști radiofoniști.

În anexă sunt prezentate următoarele:

- lucrările publicate sau în curs de publicare ale autorului legate de domeniu,
- lista posturilor ce emit în România (și) în limba maghiară,
- studiourile Societății Române de Radiodifuziune,
- lista lucrărilor de licență și de masterat din domeniul studiat aflate la biblioteca Asociației Culturale Minerva din Cluj-Napoca,
- chestionarul folosit în cercetare.

Concluziile tezei

Presupunerea că în condițiile de schimbare a pieței media s-au modificat și grilele de limbă maghiară a Radio Cluj s-a confirmat: au fost identificate 4 grile diferite de program în perioada 1990–2016.

Presupunerea că modificările în grila de programe avantajează conținutul de tip divertisment s-a confirmat: odată cu începerea emisiiei în bandă FM, emisiunile noi, cu preponderență emisiuni muzicale, au contribuit la creșterea procentului dedicat divertismentului, chiar în mod semnificativ – infirmând în același timp presupunerea complementară că modificarea nu ar fi fost semnificativă. Se poate constata la a doua modificare a grilei (în 2007) o diminuare a acestui tip de conținut. Se poate concluziona de aici că deși în perioada respectivă s-a consacrat postul comercial de limbă maghiară, totuși, postul public de radio nu se avântă într-o ”cursă pentru ascultători” cu posturile comerciale (dealtfel consider că această fals-înțeleasă întrecere ar fi absolut inutilă), dimpotrivă: se constată o creștere a procentului emisiunilor informative și culturale. Următoarea schimbare a grilei de programe (2012) va aduce, totuși, modificări prin care emisiunile de tip divertisment acoperă două treimi din totalul timpului de

emisie de limbă maghiară. În lipsa analizei conținutului acestor emisiuni ar fi depășită însă constatarea că radioul public adoptă o atitudine de tip comercial. Prezenta cercetare nu poate confirma o astfel de afirmație.

Presupunerea că emisiunile de tip informativ își păstrează prezența constantă s-a confirmat: numărul de minute alocate știrilor și jurnalelor rămâne aproape constant, inclusiv în cazul extinderii timpului de emisie alocat emisiunilor de limbă maghiară. Comparația conținutului acestor emisiuni nu este posibilă din cauza lipsei înregistrărilor arhivate. Se poate constata totodată o reducere semnificativă (de la 8 a 2) a numărului corespondenților și a numărului reporterilor de teren. Drept consecință, jurnalele de știri nu își pot păstra echilibrul din punct de vedere geografic, ba chiar unele evenimente clujene rămân neacoperite. Se constată totuși prezența știrilor regionale și locale, în total în procent mai mare decât știrile naționale; știrile despre minorități au un procent redus (10%). Toate acestea sunt dovada dorinței unei informări ample și diversificate din partea redactorilor.

În completare, am presupus că emisiunile informative se folosesc de resurse diversificate și folosesc un limbaj elevat. Am constatat în urma cercetărilor că ipoteza se confirmă, deși se pot identifica unele greșeli de exprimare și dicție. Cu toate că se folosesc multe resurse de limbă română, nu se poate vorbi despre preponderența unor traduceri incorecte, nici despre folosirea nejustificată și cu precădere a unor expresii de limbă străină.

Presupunerea că în structura programelor s-a păstrat dar s-a redus ponderea emisiunilor de tip educativ și de prestări servicii (de genul: în direct cu ascultătorii) s-a confirmat. În perioada studiată, două schimbări de grilă au dus la diminuarea procentajului lor și doar într-un caz s-a operat la creșterea acestora, ele s-au păstrat totuși în permanență în grilele de program de limbă maghiară.

Din punct de vedere al limbajului, am presupus că radioul public oferă un etalon pentru maghiarii din etnosporă. Din cercetare rezultă că se pot observa unele greșeli de exprimare, unele cauzate probabil de ritmul alert de muncă. Este necesar totuși să se acorde atenție sporită exprimării și compoziției textului radiofonic.

În totalitate, s-a confirmat "relocarea" postului public de radio către mai mult conținut de tip divertisment. Din punctul meu de vedere însă, nu se poate declara că aceasta ar însemna că

idealul de radio public trebuie considerat un concept depășit, dimpotrivă: arată că radioul public este capabil de schimbări în permanență. Mai mult, conținuturile media de tip comercial sau comunitar atrag diferite grupuri de ascultători, fiecare răspunde altor nevoi. Chiar același ascultător se poate regăsi în diferite perioade ale zilei sau săptămânii ascultând diferite tipuri de radio, chiar dintre cele recepționate prin internet.

Cercetarea a avut și alte rezultate colaterale. Am aflat că există un regulament (neexhaustiv) de arhivare al Societății Române de Radiodifuziune, acesta nu înseamnă totuși că emisiunile pentru minorități ale postului teritorial Radio Cluj ar fi arhivate. Drept urmare, studierea-cercetarea longitudinală a acestora este mult îngreunată. În consecință, cercetătorii se pot baza pe arhivele personale ale redactorilor sau în cazul unor cercetări prestabilite pot solicita înregistrările arhivate conform reglementărilor Consiliului Național al Audiovizualului.

Bibliografie selectivă

1. Agabrian, Mircea: *Analiza de continut*. Polirom, Iași, 2006.
2. Agyagás Levente: Sokan SZERették. Követendő példa? In: *MeDok* 2008/4., 35-40.
3. Andok Mónika: *A hírek története*. L'Harmattan, Budapest, 2013.
4. Antalóczy Tímea – Pörzsi Zsuzsanna (ed.): *Határtalan médiakultúra*. Wolters Kluwer kiadó, Bp., 2015.
5. Apró István (ed.): *Média és identitás. Tanulmányok*. Médiatudományi Intézet, 2014.
6. Babbie, Earl R.: *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Balassi Kiadó, Budapest, 2005.
7. Bajomi-Lázár Péter: *Közszolgálati rádiózás Nyugat-Európában*. Új mandátum könyvkiadó, Bp., 2000.
8. Bajomi-Lázár, Péter (ed.): *Media in Third-Wave Democracies: Southern and Central/Eastern Europe in a Comparative Perspective*. L'Harmattan, Paris/Budapest, 2017.
9. Bajomi-Lázár Péter, Monori Áron (ed.): *A rendszerváltás és az újságírók*. Antenna könyvek, 2007.
10. Bakenhus, Norbert: *Radioul local. Ghid practic pentru jurnaliști*. Polirom, Iași, 1998. (ford: Arghir, Daniela. Eredeti kiadás: *Das Lokaldradio: Ein Praxis-Handbuch für den lokalen und regionalen Hörfunk*. 1996.)
11. Balázs Géza: *Újságíró ismeretek*. DUE, Bp., 1993.
12. Balázs Géza – Kuti Sándor – Szayly József: *Rádiós ismeretek. A műsorszolgáltató rádiózás kézikönyve*. DUE, Bp., 1997.
13. Balázs Géza (ed.): *Kommunikáció- és médiaismeret szöveggyűjtemény*. Magyar Rádió Részvénytársaság, Oktatási Osztály, Budapest, 1998.
14. Balázs Géza: *Médiaműfajok. Összefoglaló az újságok, a rádió és a televízió műfajairól*. Magyar Rádió Részvénytársaság, Oktatási Osztály, Budapest, 1999.
15. Balázs Géza: *Magyar nyelvstratégia*. Magyar Tudományos Akadémia, Bp., 2001.
16. Balázs Géza: Meghatározható-e a közszolgálati rádió nyelvi normája. In: Szigethy Emma (ed.): *Anyanyelvi konferencia 2002. december 6.*, Magyar Rádió Rt., Oktatási Osztály kiadása, 2003.
17. Balázs Géza: *Rádió és nyelv. A kilencedik művészeti ág élete és...* DUE, Budapest.
18. Balázs Géza: A közrádió nyelvi normája. In: *MeDok* 2015/1. 15–26.

19. Balló Áron: A romániai magyar sajtó intézményesülésének esélyei. In: Bodó Barna (ed.): *Romániai Magyar Évkönyv 2002.*, Szórvány Alapítvány – Polis Könyvkiadó, Temesvár—Kolozsvár, 2002., 183-190.
20. Barbier, Frédéric–Bertho Lavenir, Catherine: *A média története Diderot-tól az internetig.* Osiris Kiadó, Budapest, 2004.
21. B. Bernát István – Pais Károlyné – Rétfalvi Györgyi – Szilágyi Erzsébet – Turi László: *Média, kultúra, kommunikáció.* Libri Kiadó, Budapest, 2012.
22. Bedő Iván: *Hírkönyv.* Budapest, 1993.
23. Bernáth László (ed.): *Műfajismeret.* MÚOSZ, Sajtóház kiadó, é. n. [1994]
24. Bodó Barna: *Talpalatnyi régióink.* KOMP-PRESS Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 2003.
25. Bodó Barna: Romániai magyar sajtó 2008. In: *MeDok* 2008/3.
26. Bodó Barna Szórványról – másként. In: *Korunk*, 2014/6., 6-23.: http://epa.oszk.hu/00400/00458/00605/pdf/EPA00458_korunk_2014_06_006-023.pdf
27. Briggs, Asa – Burke, Peter: *A média társadalomtörténete Gutenbergtől az internetig.* Második, bővített, átdolgozott kiadás. Napvilág kiadó, Budapest, 2012.
28. Croteau, David – Hoynes, William: *A média mint üzlet. Nagyvállalati média és közérdek.* Complex kiadó, Bp., 2013. (második kiadás)
29. Császi Lajos: *A média rítusai.* Budapest, 2002.
30. Cseke Péter: *Hazatérő szavak.* Püski Kiadó, Budapest, 1993.
31. Cseke Péter: *Borongós ég alatt. Sajtótörténeti tanulmányok 1980-2014.* Nap Kiadó, Bp., 2015.
32. Cseke Péter: A kisebbségi sajtó nyilvánosság korlátozása Romániában (1919–1989). Történeti vázlat és cenzúratipológiai vizsgálat. In: *Nyelvünk és kultúránk*, 2002. 5.
33. Cseke Péter (ed.): *Szigetek – szórványok a Kárpát-medecében és Észak-Amerikában.* KORUNK – KOMP-PRESS, Kolozsvár, 2016.
34. Csermely Ákos, Ráduly Margit, Sükösd Miklós (ed.): *A média jövője: internet és hagyományos média az ezredfordulón.* Média Hungária Kiadó, Bp., 1999.
35. Curran, James – Seaton, Jean: *Hatalom felelősség nélkül. A sajtó, a műsorszolgáltatás és az internet Nagy-Britanniában.* Wolters Kluwer, Budapest, 2015.
36. Dobos Ferenc–Megyeri Klára: *Nemzeti identitás, asszimiláció s médiahasználat a határon túli magyarság körében 2.* Médiatudományi Intézet, 2014.

37. Domokos Lajos: *PRESS. A nyomtatott és az elektronikus újságírás elmélete, gyakorlata*. Domokos Press & pr, Budapest, 1998.
38. Eszenyi Miklós: *Hogyan lehetsz rádiós? Bevezetés a rádiós újságírásba*. Rónai Művelődési Központ, Miskolc, 1998.
39. Fábrián Pál (ed.): *A körzeti stúdiókról. A Magyar Rádió nyelvi bizottságának elemzései (1993–1994)*. Kiadja a Magyar Rádió nyelvi bizottsága [é. n.].
40. Finlay, Alan (ed.): *Global Information Society Watch 2014. Communications surveillance in the digital age*. APC HIVOS, 2014.
41. Gagyí József (ed.): *Hagyományos és modern kommunikáció*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2007.
42. Gálik Mihály: A rádiózás fejlődésének amerikai és európai útja. In: *Jel-kép*, 1996. 4. sz. 35-42.
43. Gálik Mihály – Urbán Ágnes: *Médiagazdaságtan*. Akadémiai Kiadó, Bp., 2014.
44. Gáspár Sándor: Romániai magyar rádiózás. In: Bodó Barna (ed.): *Romániai Magyar Évkönyv 2000*. Szórvány Alapítvány – Polis Könyvkiadó, Temesvár–Kolozsvár, 2000., 155-161.
45. Gáspár Réka: *Bevezetés a kommunikációelméletbe. A kommunikáció jelensége*. Scientia, Kolozsvár, 2010.
46. Gereben Ferenc: *Identitás, kultúra, kisebbség. Felmérés a közép-európai magyar népesség körében*. Osiris kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Bp., 1999.
47. Griffin, Em: *Bevezetés a kommunikációelméletbe*. Harmat Kiadó, Budapest, 2001.
48. Gross, Peter: *Colosul cu picioarele de lut. Aspecte ale presei romanesti post-comuniste*. Polirom, Iasi, 1999.
49. Gross, Peter – Jakubowicz, Karol (eds.): *Media Transformations in the Post-communist World. Eastern Europe's Tortured Path to Change*. Lanham, Boulder, New York, Toronto and Plymouth: Lexington Books, 2013.
50. Gyurgyák János: *Szerzők és szerkesztők kézikönyve*. Második, átdolgozott kiadás. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
51. Haas, Michael H., Frigge, Uwe, Zimmer, Gert: *Radio management. Manualul jurnalistului de radio*. Polirom, Iași, 2001.
52. Hallon, Daniel – Mancini, Paolo: *Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics*. Cambridge University Press, 2004.

53. Hallon, Daniel – Mancini, Paolo: Comparing Media Systems' between Eastern and Western Europe, in: Gross, Peter – Jakubowicz, Karol – Lanham, Boulder (eds.): *Media Transformation in the post-Communist World*, New York, Toronto and Plymouth, UK, Lexington Books, 2013.
54. Horváth István 2003: Az erdélyi magyarok kétnyelvűsége: nyelvmentés és integráció között? In *Erdélyi Társadalom*. I/1: 7–23. <http://www.erdelyitarsadalom.ro/files/et01/et-bbu-01-01.pdf>.
55. Jászberényi Emese (ed.): *Szól a rádió... A marosvásárhelyi stúdió 40 éve*. Pallas-Akadémia könyvkiadó, Csíkszereda, 1998.
56. Jakubowicz, Karol, Sükösd, Miklós (ed.): *Finding the Right Place on the Map: Central and Eastern European Media*. Intellect, Bristol UK, Chicago USA, 2008
57. Joanescu, Irene: *Radioul modern. Tratatrea informatiei si principalele genuri informative*. Editura All, Bucuresti, 1999.
58. Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: *A tömegkommunikáció szimbolikus üzenetei. Kommunikáció, demokrácia, média*. A MÚOSZ Bálint György Újságró-iskola kiadása. Budaest, 1998.
59. Keller, Perry: *Európai és nemzeti médiajog. Liberális demokrácia, kereskedelem és az új média*. Wolters Kluwer Kft., Complex Kiadó, Budapest, 2014.
60. Kern, Jonathan: *Sound Reporting: The NPR Guide to Audio Journalism and production*. The University of Chicago Press, 2008.
61. Koltay András: *A szólásszabadság alapvonalai – magyar, angol, amerikai és európai összehasonlításban*. Századvég Kiadó, Budapest, 2009.
62. Kozma Ágnes: A romániai magyar rádiózás története. <http://www.kodolanyi.hu/szabadpart/szam9/kozma.html>
63. Lányi András – László Miklós (eds.): *Se vele, se nélküle? Tanulmányok a médiáról*. Complex, Budapest, 2014.
64. László Edit: A regionális közszolgálati rádió nyelvi normája. In: Botházi Mária (ed.): *Elméleti alapvetések, fogalomtisztázó törekvések*. Médea Egyesület–Művelődés, Kolozsvár, 2007., 124-134.
65. László Edit: Fiatalok rádiózási szokásai és elvárásai. Egy felmérés tapasztalatai. In: Botházi Mária (ed.): *A médiakutatás módszertani követelményei*. Médea Egyesület–Művelődés, Kolozsvár, 2007.
66. László Edit: Visszaszoruló műfajok és műsorok a rádióban. In: *MeDok*. 2007/2., 9-14.

67. László Edit: A szöveghangoztatás módja és a megértés összefüggései. Az artikuláció, a beszédtempó és az értelmező tagolás szerepének vizsgálata. In: Botházi Mária (ed.) *Média és kultúra*. Medea Egyesület, Kolozsvár, 2008., 182-192.
68. László Edit: Szövegmondás a rádióban. A hang metakommunikatív jellegének vizsgálata. In: Botházi Mária (ed.): *Esettanulmányok*. Medea Egyesület, Kolozsvár, 2009., 81-87.
69. László Edit: A rádiós műsorvezetés követelményei. In: Botházi Mária (ed.) *Közbeszéd és önismeret*. Medea Egyesület–Művelődés, Kolozsvár, 2009., 108-114.
70. László Edit: A rádióhírek szerkezeti és nyelvi követelményei. In: *MeDok* 2010/1., 51-60.
71. László Edit: Hagyományápoló műsorok, szakrovatok a hazai regionális rádiókban. In: *MeDok* 2010/3., 41-48.
72. László Edit: A területi közszolgálati rádió funkciói. In: *MeDok* 2011/3., 63-70.
73. Lowe, Gregory F.: *PSM in the 21st Century. What Value and Wich Values?* Media Intelligence Service (MIS) of the European Broadcasting Union (EBU), 2016. https://www.ebu.ch/files/live/sites/ebu/files/Publications/MIS/login_only/psm/EBU-MIS%20-%20PSM%20in%20the%2021st%20Century%20-%20What%20Value%20and%20Which%20Values.pdf
74. Magyar Tivadar 2003. Elemzések az erdélyi magyarok sajtóolvasási szokásairól. In: *Erdélyi Társadalom* 1/1. 113–131. <http://www.erdelyitarsadalom.ro/files/et01/et-bbu-01-06.pdf>.
75. Magyar Tivadar 2005. Gyorsjelentés az erdélyi magyarok médiahasználatáról. In: *Erdélyi Társadalom* 3/1. 151–168. <http://adatbank.transindex.ro/vendeg/htmlk/pdf4104.pdf>
76. Márton János: Médiafogyasztás és politikai aktivitás Erdélyben. In: Veres Valér – Papp Z. Attila (eds.): *Szociológiai mintázatok. Erdélyi magyarok a Kárpát Panel vizsgálatai alapján*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár, 2012. 163–220.
77. Merrill, John C. (ed.): *Global Journalism. Survey of International Communication*. Longman Publishers, USA. 1994.
78. Mouillaud, Maurice – Tétu, Jen-Francois: *Presa cotidiana*. Editura Tritonic, București, 2003.
79. Nagy Éva: A rádió- és tévéhírek megfogalmazása. In: *MeDok* 2008/4., 41-48.
80. Nagy Éva: Az elhangzó beszéd. In: *MeDok* 2009/4., 57-64.

81. Nagy Éva: Beszédtechnikai és kiejtési problémák a rádió- és tévébemondók gyakorlatában. In: *MeDok* 2015/1., 27-34.
82. Németh Erzsébet: *Közszereplés. A társadalmi szintű kommunikáció kézikönyve.* Osiris, Budapest, 2006.
83. Nyíri Kristóf: Idő és kommunikáció. In: Demeter Tamás – Hell Judit (eds.): *A társadalom aspektusai. Társadalomelméleti tanulmányok.* Áron Kiadó, Bp., 2016. 257-267.
84. Péntek János 2005. Magyar nyelvűség a mai Erdélyben. 1. rész. In: *Magyar szemle* XIV. 3-4.
http://www.magjarszemle.hu/cikk/20060815_magjarnyelvuseg_a_mai_erdelyben_1_resz
85. Petcu, Marian (coord.): *Istoria jurnalismului din România în date. Enciclopedie cronologică.* Polirom, Iași, 2012.
86. Péterfi Ferenc (ed.): *Szabadon. A szabad, közösségi rádiózás lehetőségei Magyarországon.* Szabad Rádiók Magyarországi Szervezete, Budapest, 1999.
87. Pikó András – Wisinger István – Zöldi László: *Általános médiaismeret.* Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2007.
88. Pratkanis, Anthony – Aronson, Elliot: *A rábeszélőgép. Élni és visszaélni a meggyőzés mindennapos mesterségével.* Ab Ovo kiadó, Bp., 1992.
89. Radetzky András: *A helyi rádió.* Gondolat, Bp., 2011.
90. Randall, David: *Jurnalitul universal.* Polirom, Iași, 1998.
91. Rivers, William L. – Matthews, Cleve: *Médiaetika.* Bagolyvár könyvkiadó, Bp., 1993.
92. Rusu-Pășarin, Gabriela: *Comunicare radiofonică. Provocările prezentului.* Tritonic, 2012.
93. Schement, Jorge Reina: *Encyclopedia of Communication and Information, vol. I.,* Macmillan Reference USA, 2002.
94. Stokes, Jane: *A media- és kultúrákutatók gyakorlata.* Gondolat Kiadó és a PTE Kommunikáció- és médiatudományi tanszéke, Budapest–Pécs.
95. Sükösd Miklós, Csermely Ákos (eds.): *PRopaganda a mai médiában: írások az internet és média világból.* Média Hungária Kiadó, Budapest, 2004.
96. Szabó Katalin: *Kommunikáció felsőfokon.* Második, javított kiadás. Kossuth Kiadó, 2009.

97. Szigethy Emma (ed.): *Anyanyelvi konferencia 2002. december 6.*, Magyar Rádió Részvénytársaság, Oktatási osztály, Budapest, 2002.
98. Szigethy Emma: *A rádiózás mint kommunikációs innováció térben és időben. Közszolgálati, kereskedelmi, helyi, közösségi és internetes rádiózás.* Doktori értekezés. Pécs, 2007.
99. Terestyéni Tamás (ed.): *Közszolgálatosság a médiában.* Budapest, Osiris Kiadó, 1995.
100. Tóbiás Áron: *Kettészelt égbolt. A Magyar Rádió regénye. Emberek – Történetek – Dokumentumok, 1945–1956.* Magyar Rádió Közalapítvány, é.n.
101. Tóbiás Áron: *Szélárnyékban. A Magyar Rádió regénye. Emberek – Történetek – Dokumentumok, 1956–1990.* Magyar Rádió Közalapítvány, é.n.
102. Tőkés Gyöngyvér: *A kutatás módszertana a kommunikációtudományokban.* Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2011.
103. Traciuc, Vasile: *Jurnalism radio.* Tritonic, Bukarest, 2003.
104. Tüske Ferenc: *Hullámtér:*
<http://www.visszaradiohoz.hu/cikk.phtml?cim=hullamter.html>.
105. Ulmanu, Alexandru-Brăduț: *Cartea fețelor. Revoluția facebook în spațiul social.* Humanitas, București, 2011.
106. Vallasek Magdolna: *Médiajogi kalauz.* MÚRE, 2014.
107. Veres Valér – Papp. Z. Attila (eds.): *Szociológiai mintázatok. Erdélyi magyarok a Kárpát Panel vizsgálatai alapján.* Nemzeti kisebbségkutató intézet – Max Weber Társadalomkutatásért Alapítvány, Kolozsvár, 2017.
108. Veress Károly (ed.): *Játék és tudomány. Interdiszciplináris párbeszéd 2.* Egyetemi Műhely Kiadó – Bolyai Társaság, Kolozsvár, 2014.
109. Vetési László: *Juhaimnak maradéka.* KOMP-PRESS Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 2001.
110. Wacha Imre: Gondolatok a kiejtés tanításáról és a retorikáról. In: *MeDok* 2009/4. 5-16.
111. Zsugán Gedeon Gyula: A rádió társadalmi hatásáról alkotott kép a magyar sajtóban. In: *MeDok*, 2007/1., 31-42.
112. Zsugán Gedeon H. Gyula: A Magyar Rádió mint a politikai diplomácia eszköze. In: *MeDok* 2008/3., 37-42.

113. Zsugán Gedeon H. Gyula: Távolság az időben. A hangrögzítés mint a társadalmi emlékezet eszköze. In: Botházi Mária (ed.): *Esettanulmányok*. Medea Egyesület, Kolozsvár, 2009., 37-51.
114. XX: *Primăveri Hertziene. Radio Cluj 45*. Napoca Star, Cluj-Napoca, 1999.
115. XX: *A közösségi rádiózás jövője Romániában*. Agnus Média Alapítvány, Kolozsvár, 2004.
116. XX: Magyar nyelvű audiovizuális műsorok monitorizációja. In: *MeDok* 2011/2., 5-38. <http://medok.ro/sites/medok/files/publications/pdfs/ME.dok-2011-2.pdf>
117. XX: A romániai magyar média tartalmi sajátosságai. In: *MeDok* 2015/1., 35-37.